

**EGY ITÁLIAI KRÓNICA INTERPRETÁCIÓS LEHETŐSÉGEI: A
MAGYAR HADI VEZETŐK DOMENICO DA GRAVINA KRÓNIKÁJÁBAN**

Az utóbbi időben egyre nagyobb népszerűségnek örvend az idegen nyelvű krónikák magyar vonatkozásainak vizsgálata, hiszen a hazai kútfőket már kellőképpen kiaknázta a kutatás. A legutóbbi elemzésekbe¹ bevont szöveghelyek által árnyalható a külföldiek magyarság-képe, vizsgálat alá vonható egy király alakjának a bemutatása, vagy akár egy idegen földre vezetett hadjárat, s a hadjáratban résztvevők tetteinek értékelése. Nagy Lajos nápolyi hadjáratai (1347–1350) kapcsán a legtöbbet idézett, részben magyar nyelvre fordított Villani testvérek krónikái ismertek. Tőlük még részletesebb beszámolóval szolgált a gravinai jegyző, Domenico da Gravina. A szerző külön érdeme, hogy a magyar hadi vezetőket név szerint említi, többükkel személyesen találkozott. A tanulmányban azt vizsgálom, a szerző miként vélekedett az Apuliában² harcoló magyar hadi vezetőkről, illetve ellenfeikről? Ugyanis többnyire szimpatizált a magyarokkal, s inkább tartotta királyának Nagy Lajost, mint I. Johannát. Ezt kifejezte azzal is, hogy Nagy Lajosra gyakorta „királyunkként” utalt, míg ezt a megnevezést Tarantói Lajostól és Johannától egyaránt megtagadta. Mivel a krónika rendkívül adatgazdag, célszerűnek tűnt a vizsgált periódus szűkítése, így az 1348 ősze és az 1349 nyara közötti események magyar vonatkozásait ismertetem.

Domenico műve részben a városi krónikák csoportjába tartozik. Az ilyen típusú krónikáknak alapvetően két változata van: a jegyzők, illetve a kereskedők, bankárok által írottak (*pubblica storiografia*). A szerzők olyan pozícióval vagy kapcsolatokkal rendelkeztek, melyek révén fontos dokumentumokhoz juthattak. Gyakran a politikába is bekapcsolódtak (a krónikás a magyar-párt támogatója, a város küldöttként hadvezérekkel tárgyalt). Ezzel szemben az európai államok középkori történetírását a lovagi ethosz jellemezte, a dinasztia vagy az épp regnáló uralkodó, továbbá elit érdekei kerültek a középpontba. Az északi történetírók (szerzetesek lévén) eltértek az általános európai gyakorlattól, s témaválasztásukban aligha távolodtak el saját rendjük és kolostoruk világától. Az itáliai városi krónikák eme vonásokat ötvözték, a szerzők mindenekelőtt saját városuk hírnevét kívánták megőrköztetni.³ Hasonlóan járt el a szerző is, folyamatosan szülővárosára reflektált,

¹ Ehelyütt csak néhány munkát emelnék ki: *Bradács Gábor*: A ‘Chronica patriae’. Egy 14. századi osztrák krónika és a magyar történelem. Századok 143. (2009) 1421–1454.; *Csáko Judit*: Szent László uralkodása a nyugati elbeszélő hagyományban. In: *Európa és Magyarország Szent László korában*. Szerk. Bárány Attila Pál – Pósnán László. Debrecen 2017. 71–117.; *Körmendi Tamás*: A Gertrúd királyné elleni merénylet a külhoni elbeszélő forrásokban. *Történelmi Szemle* 51. (2009) 155–192.

² Ma Puglia tartomány.

³ *Chronicling History. Chroniclers and Historians in Medieval and Renaissance Italy*. Eds. Alison Williams Lewin – Duane J. Osheim – Sharon Dale. Pennsylvania 2007. IX–XIX.; *Fulvio Delle Donne*:

s emiatt gyakorta megbontotta egy-egy esemény leírását, amelyre csak később tért vissza.

Latin nyelvű krónikája egyetlen, csonka formában fennmaradt példányát az Österreichische Nationalbibliothekben őrzik.⁴ Az egyedi, autográf kéziratot⁵ először a *Tabulae codicum manu scriptorum praeter Graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum* keretében katalogizálták a Gerold fivérek.⁶ A kézirat 223x152 mm nagyságú, kancelláriai minusculával íródott, minimális abbreviaturát tartalmaz.⁷ *Marino Zabbia* úgy véli, a szerzőnek lehetett egy másik kézírata, amit lemásolt és ez a példány maradt fenn.⁸

Domenico feltehetően Gravinában született. Életéről csak az 1348–1350 közötti időszak ismert, jegyzői tevékenyége ismeretlen. András herceg halála után két pártra szakadt a Nápolyi Királyság, ez befolyással volt életére, ugyanis a magyarpárt támogatója volt. A város egyik követeként több alkalommal kért segítséget Lackfi Istvántól, ugyanis a vajda feladata volt az Aversában kivégzett Durazzói Károly⁹ birtokai feletti őrködés, amelyhez Gravina város tartozott. Lackfi, amíg lehetősége volt rá, támogatta a város védelmét. A városra viszont igényt tartott Durazzói özvegye, Johanna testvére, Mária, aki 1349. május 31-én megszerezte a város feletti irányítást. Domenico és családja már április 28-án elmenekült, kivéve két fiát, akik Mária fogságába kerültek. 1349-től több csatában is részt vett a magyarok oldalán, például a Somma Vesuviana elleni támadásban.¹⁰ Krónikáját két

Austerità espositiva e rielaborazione creatrice nel "Chronicon" di Domenico da Gravina. *Studi Storici*, 1999. 301–314.; *Uő.*: Il Chronicon di Domenico da Gravina per lo studio del Trecento pugliese. In: *Una famiglia, una città: i Della Marra di Barletta nel Medioevo: atti della giornata di studi*. Ed. Victor Rivera Magos. (Mediterranea 29) Bari 2014. 61–76., *Marino Zabbia*: I notai e la cronachistica cittadina italiana del Trecento. Roma 1999. 124.

⁴ Jelzete: ms. 3465. *Notar Domenico*: Chronicon de rebus in Apulia gestis. A cura di Maria Giovanna Montrone. Matera 2008. XI.; *Csukovits Enikő*: Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban. Budapest 2015. 207.

⁵ *Chronicon de rebus in Apulia gestis*. A cura di Albano Sorbelli. Città di Castello 1903–1909. 77; *Notar Domenico*: i. m. XII.

⁶ Ed. Academia Caesarea Vindobonensis, Vol. II: Cod. 2001–3500, Wien 1868. b298, 3465 (Hist. prof. 675) ch. XV, 121, in 4°. *Notar Domenico*: i. m. XI.

⁷ Uo.

⁸ *Notar Domenico*: i. m. XII.

⁹ A krónika szerint két kun harcossal végeztette ki Nagy Lajos. Ettől eltér a többi szerző. Vö. Nuova Cronica di Giovanni Villani. Edizione critica a cura di Giovanni Porta. Parma 1991. XIII. cap. CXII.; Cronica di Matteo e Filippo Villani con le Vite d'uomini illustri fiorentini di Filippo e la Cronica di Dino Compagni. Nicolò Bettoni e comp. Milano 1834. I. cap. X.; Storie Pistoresi. A cura di Silvio Adrasto Barbi. Città di Castello 1900. 233.; Johannes de Thurocz Chronica Hungarorum. I. Textus. Ediderunt Elisabeth Galántai et Julius Kristó. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum Series Nova, Tomus VII) Budapest 1985. 141. cap. 169.; Chronicon Dubnicense. Recensuit et praefatus est M[atthias] Florianus. (Historiae Hungaricae fontes domestici. I. Scriptores, III.) Lipsiae 1884. 159. cap. 150–151.

¹⁰ *Chronicon de rebus i. m. XIII–XVII.*; *Mario Caravale*: Domenico da Gravina. *Dizionario Biografico degli Italiani*. [Roma] 1991. 625–628.

időszakban írta: 1349 nyarán és 1350–1351-ben, mindössze a második fázisban haladt párhuzamosan az eseményekkel.¹¹

ACERRA ÉS ASTILE VÉDELMEZŐI

Az első hadjáratot követően (1347–1348) Lajos visszatért Magyarországra, több kontingenst hagyott Apuliában, melyek feladta a status quo védelmezése volt. 1348 őszétől jelentős ellenállásra kellett számítaniuk, miután Tarantói Lajos visszatért Apuliába, aki támadást indított több irányban is „*Tunc Latinorum mutato consilio, persuasum fuit regi Lodoyco quod contra Ungaros, qui in Apulia morabantur, in Manfredoniam et Monte sancti Angeli [...]*”.¹² A krónikás beszámolt a magyarok példás kitartásáról a türelő ellenében: „*Miklós úr*”¹³ és csapata megingathatatlanul védte Acerra várát „*Castrum vero haberi non potuit, quoniam bene custodiebatur per dominum Nicolaum Ungarum et suos sodales.*”¹⁴ Tarantói türelme elfogyott a hiábavaló offenzíva miatt, ezért Roberto Sanseverinónak¹⁵ adta át a parancsnokságot azzal a megbízással, hogy még nagyobb erővel és szüntelenül ostromolja a várat. A krónikás szerint a védők rendíthetlensége az észszerűség határán belül mozgott. Felismerték, hogy nemcsak egy ostromló sereggel, hanem az egész Királyság ellenállásával kell dacolniuk „*Ut autem viderunt Ungari morantes in eo se non posse resistere, totumque regnum esse domino regi [Nagy Lajos] undique rebellatum, illos praecipue quos regni rectores et officiales dimiserat, cogitaverunt utilius castrum dimittere cum pactis salutis eorum.*”¹⁶ Nehézségeiket fokozta az élelem hiánya, a Sanseverinóval való megegyezés alapján szabadon távozhattak, s visszahúzódtak Manfredoniába (1348. december 24.).¹⁷

Krónikásunk csupán egy kurta mondattal summázta a tényt, miszerint a mérleg nyelve a nápolyi erők javára billent, minthogy hasonló módon szereztek vissza Aversát, Capuát és a Terra di Lavoro néhány erősségét, melyek addig magyar kézen voltak (1349. január).¹⁸ Mindazonáltal Domenico úgy látta, Tarantói

¹¹ Chronicon de rebus i. m. XVII–XVIII., *Notar Domenico*: i. m. X.

¹² *Notar Domenico*: i. m. 107.; *Émile-Guillaume Léonard*: Gli Angioini di Napoli. Traduzione dal francese di Renato Liguori. Milano 1967. 450–451.

¹³ Személye még ma sem egyértelmű a kutatás számára. Miskolczy István utalt rá, hogy Pór Antal következtelenül azonosította Nevnai Treutel Miklós pozsonyi ispánnal és Raholcai „Kont” Miklós pohárnokmesterrel is. *Miskolczy István*: Nagy Lajos nápolyi hadjáratai. Hadi események a két hadjárat között. Hadtörténelmi Közlemények 34. (1933) 129.; *Pór Antal*: Nagy Lajos 1326–1382. Budapest 1892. 187.

¹⁴ *Notar Domenico*: i. m. 107.

¹⁵ Sanseverino és Corigliano grófja, a Terra d’Otranto ítélmestere (giustiziere di Terra d’Otranto). Főként a Terra di Bari területén támadta a magyarokat, a Durazzói-liga támogatója. *Memorie delle famiglie nobili delle province meridionali d’Italia*. Raccolte dal Conte Berardo Candida Gonzaga. Forni 1875. 353. http://www.treccani.it/enciclopedia/sanseverino_%28Enciclopedia-Italiana%29/-letoltve:2019.03.21.

¹⁶ *Notar Domenico*: i. m. 108.

¹⁷ Roberto eos libere abire permittere et secure quocumque vellent cum rebus eorum. – Uo.

¹⁸ Uo.

elbízta magát a kezdeti sikerek alapján, s azt vélte, rövidesen kiűzheti ellenfeleit a Királyságból. Ugyanakkor Lucera védelmét nem tudta megtörni, a gyors restaurációs tervet mellőzve új taktikával élt, immár nemcsak a fegyverek, hanem rendeletek révén próbálta stabilizálni pozícióját.¹⁹ Még ennek ellenére is akadtak olyan városok, amelyek a magyarok mellett álltak ki.²⁰ Ehhez hozzájárult Calabria nagy hatalmú „magyar kapitányának” tekintélye.

Szerzőnk ezt a kapitányt, aki Astile várát védte, „*Philippus Misbanus*”-nak és „*dux Calabriae*”-nek nevezte.²¹ Misbanust helytelenül nevezte Philippusnak, Miskolczy István helyesen vélte, hogy az Ákos nemzetség Mikcs ágába tartozó Mikcsfi Istvánt kell alatta érteni (1342–1363, udvari lovag).²² A „*dux Calabriae*” Tarantói egyik levelében is felbukkan, amit a firenzeieknek küldött.²³ A krónika szerint András herceg (aki előzőleg birtokolta is ezt a címet, 1333–1345) utószülött fia, Martell Károly kapta meg.²⁴ Mivel Károlyt Magyarországra szállíttatta Lajos, lehetséges, hogy Mikcsfi feladata volt őt képviselni Calabriában, a dux ebben az esetben katonai funkciót jelent. Ellene Chiaromonte grófját, Ruggero Sanseverinót²⁵ küldték.²⁶ Sanseverino nagy létszámú sereget gyűjtött, az ütöképes haderőre Domenico szerint azért volt szükség, mert Astile mellett a környék várai: Monteleone, Seminara és Nicotera is a magyar király hűségén voltak.²⁷ A küzdelem három hónapra nyúlt, Mikcsfi és védőtársai bátorsága eredményes volt, ugyanis Sanseverino katonái közül többeket levágtak és lemészároltak.²⁸ Többnyire a magyarok javára dőltek el az összecsapások, Sanseverinót kétségbe ejtette emberei veresége.

¹⁹ Leveleket küldtek a városok vezetőinek, hogy térjenek vissza „eredeti uraik” hűségére. *Notar Domenico*: i. m. 115.

²⁰ A krónika alapján Manfredonia, Monte Sant’Angelo, Ortona, Rocca Piccola, Nocera, és Calabria néhány vára tartozott ide. *Notar Domenico*: i. m. 115.

²¹ Uo.

²² *Miskolczy I.*: i. m. 131.; *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája, 1301–1457. I–II. Budapest 1996. I. 476.; Uő.: Középkori magyar genealógia. In: Magyar középkori adattár. CD-ROM. Budapest 2001.

²³ „Heri habuimus noua, qualiter Stephanus Ungarus Micbanus, qui se Ducem Calabrie nominabat, obsidionem Generalis Capitanei nostri Calabrie [...]” Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. I–III. Szerk. Wenzel Gusztáv. Budapest 1874–1876. II. 327.; Anjou-kori Oklevéltár. XXXII. (1348) Szerk. Sebők Ferenc. Budapest – Szeged 2015. 706. sz. (a továbbiakban: AOKI); *Miskolczy I.*: i. m. 130.

²⁴ *Notar Domenico*: i. m. 101.

²⁵ Tricario, Chiaromonte és Melito grófja, Roberto Sanseverino unokaöccse, a Durazzói-liga támogatója. *Notar Domenico*: i. m. 102. [168. jegyz.]; *Sylvie Pollastri*: Une famille de l’aristocratie napolitaine sous les souverains angevins: les Sanseverino (1270–1420). Mélanges de l’école française de Rome. Roma 1991. 237–260.

²⁶ Et tunc misit Rogeronum comitem Clarimontis in Calabriani contra illum militem ungarum pugnaturum, cujus nomen erat dominus Philippus Misbanus dux Calabriae pro parte regis Ungariae. [...] – *Notar Domenico*: i. m. 115.

²⁷ Civitas autem Montis Leonis et Semminaria et Nicotera ac castrum Astili solam fidem servabant cum dicto milite pro domino rege jam dicto [...] – *Notar Domenico*: i. m. 116.

²⁸ [...] qui in campum exercitus dicti comitis insurgens viriliter cum sociis suis fidelibus, magnam stragem caedis faciebat in illum. – Uo.

Minthogy nem bírt a magyarokkal, csak egy árulónak²⁹ köszönhetően tudott rajtuk felülkerekedni. Az árulást „*az ördög munkájaként*” értékelte a szerző, amellyel lépre csalták a magyarokat.³⁰ A krónikás elismerte a magyarok vitézségét, akik még ebben a szorult helyzetben is elszántan küzdöttek, pedig már tudták, hogy nem győzhetnek. Mikcsfi súlyos sebesülést szerzett a sípcsontján, lovát levágták a csata hevében, emiatt nem tudott elmenekülni, s ellenfelei kezére került. Valamennyi várat át kellett adnia, amely fennhatósága alá tartozott (1348. november vége).³¹

CSÚZ JÁNOS, MANFREDONIA FELMENTŐJE

A manfredoniai események ismertetése a Chroniconban a legrészletesebb, még a magyar kútfők sem tudnak sokat Csúz János tetteiről. A magyarok felé bizalommal fordult a város népe, sőt, akár „*meg is haltak volna*” otthonuk védelmében, mintsem Johanna hatalma alá kerüljenek, inkább Lajost kívánták hűségesen szolgálni.³² Manfredoniától 16 km-re északkeleti irányban található Monte Sant’Angelo, az erődítményt két „*igen nemes*” kapitány, Csúz és Michahel de Dobocz³³ tartotta ellenőrzése alatt.³⁴ A manfredoniaiak segítséget kértek tőlük Johannák ellen, Csúz elindult gyorsan 15 „*társával*” a megsegítésükre és Mihályra bízta a hátrahagyott terület védelmét.³⁵ Az ellenfél seregét Mileto grófja, Ruggero Sanseverino vezette, legalább 50 lovasa volt.³⁶ A város védelme megtörni látszott, ekkor lépett közbe Csúz 10 magyar harccsal az oldalán. A város külső kapuján kimenne a sereg mögé kerültek, először a hátvédet iktatták ki nyilaikkal. Amikor ellenfeleik szembefordultak velük, úgy tűnt, hogy a magyarok megfutamodnak, de akkor a nápolyiak meglepetésére nyílzáport zúdítottak rájuk. A szokatlan mozdulat megbontotta a ná-

²⁹ Neve nem ismert, a szöveg ezen részén 4 cm nagyságú kihagyás van. *Notar Domenico*: i. m. 116. [188. jegyz.] További sorsáról kiderül, hogy csak rövid ideig tetszeleghetett újsütetű ura bandériuma tagjaként, mert felakasztották. *Notar Domenico*: i. m. 117.

³⁰ *Notar Domenico*: i. m. 116.

³¹ Feltehetően ama várat, amelyeket korábban említett a szerző, lásd: 20. jegyz. Tarantói 1348. dec. 1-én kelt levelében arról tájékoztatta a firenzeieket, miszerint Mikcsfi „három társával” tört ki a várból. Idézi: AOKl XXXII. 879. sz.

³² *Notar Domenico*: i. m. 118.

³³ Nem egyedüli probléma a krónikában, hogy a nevek különböző alakban szerepelnek, máshol Debocznak írta. Mihály esetében névtorzításról van szó, Wertner Mór nem tudta azonosítani, a vezetéknev alapján felvázolt több lehetőséget. 1: Ugocsa megyében Dabolec község, melyet Dabolchi Kelemen birtokolt 1348-ban, 2: Dubócz, 1410-ben Dabochi Dénes birtoka. Wertner Mór: Nagy Lajos király hadjáratai. Hadtörténelmi Közlemények 20. (1918) 82. Meglátásom szerint a keresztnéveket kevésbé alakították át, így abból kiindulva Dobozi Mihályról (Michael Dobo) lehet szó, akit egy hozomány kapcsán említett egy oklevél. Anjoukori Okmánytár. V. (1347–1352) Szerk. Nagy Imre. Budapest 1887. 556.

³⁴ *Notar Domenico*: i. m. 118.; *Pór A.*: i. m. 177.

³⁵ *Notar Domenico*: i. m. 119.

³⁶ [...] equitavit cum equitibus quingentis et ultra [...] – Uo.

polyiak hadrendjét, Mileto grófjának a lova is megsérült, s mivel belátta, hogy semmit sem nyert Manfredonia városában, katonái elvesztése helyett inkább elvonult a harcmezőről.³⁷

Csúz 1348 novemberére kiismerte ellenfele (Tarantói) erejét, aki Lucera várát tartotta ostrom alatt, naponta támadást indított ellene, még foglyokat is szedett váltságdíj reményében.³⁸ Ezek szerint Domenico kiemelkedő vezetőnek tartotta őt, egy későbbi szöveghelyen ekképp jellemezte: aki „szakértője” a hadi tetteknek.³⁹

A TROIA ÉS ASCOLI KÖZÖTTI ÜTKÖZET PROBLÉMÁJA

A szerzőnek akadnak olyan értesülései, amelyeket bölcsebb fenntartásokkal kezelni. Erre jó példa az a szöveghely, ahol a magyarok rátermettségéről közöl egy olyan történetet, amit két gravinai barátjától hallott, akik akkortájt Luceránál tartózkodtak. Jellemzően a váratlan támadást, rejtőzködést, a hirtelen harcéri hadmozdulatokat emeli ki és állítja szembe a túlerőben levő nápolyi kontingenssel.

Ebben az esetben 500 nápolyi lovas lepett meg egy nagyon széles völgyben – félúton Troia és Ascoli között –100 magyar lovas. Tisztaban voltak azzal, hogy a nápolyiak menekülni fognak előlük,⁴⁰ azt is tudták, merre menekülnek, célirányosan csaptak le rejtkehelyeikről.⁴¹ Mindenesetre Domenico megjegyezte, ezek a nápolyiak hiába szereztek már korábban sikereket, ha egy ilyen váratlan támadásban alulmaradtak.⁴² Végül a magyaroké lett a győzelem, akik Foggiába hurcolták foglyaikat, dénárban fizetendő váltságdíjért cserébe el is engedték volna őket.⁴³

A közlés valóságtartalma Miskolczi István⁴⁴ szerint megkérdőjelezhető, ugyanakkor arra nem tért ki, mit tart valószerűtlennek. Ehelyett egy másik kútfő – Küküllői János⁴⁵ – adatát tekintette realisabbnak, s nem vetette össze a két szöveget. Ismeretes a középkori nagy számok bűvölete, ha a katonák létszámáról van szó, emiatt tekinthetjük ezt a közlést is túlzónak. Jóllehet, a nótáriustól elvárható

³⁷ „[...] super equos cum eorum arcubus inimici exercitus ferierunt in caudam, quorum quilibet ictum suum perfecit, et revolvente exercitu retrocedebant Ungari juxta terram; et quanto potius fugere videbantur, tanto acrius et saepius equos et viro inimici exercitus feriebant cum eorum reciprocis arcubus feriendo.” – *Notar Domenico*: i. m. 121.

³⁸ *Notar Domenico*: i. m. 122.

³⁹ *Notar Domenico*: i. m. 160.

⁴⁰ [...] quamquam ibidem Theotonici plurimi et Lombardi in eadem acie adfuissent, magno timore repteti fugerunt a campo [...] – *Notar Domenico*: i. m. 135.

⁴¹ Uo.

⁴² Uo.

⁴³ Cessit autem finaliter victoria Ungaris in vituperium Latinorum, quos apud Fogiam adduxerunt captivos pecunia redimendos. – Uo.

⁴⁴ *Miskolczy I.*: i. m. 133.

⁴⁵ Küküllői leírásának az alapját valószínűleg okleveles anyag szolgáltatta. Vö. AOKl XXXIV. 706. sz. Az oklevél szövege szerint a magyarok 300 foglyot ejtettek, Domenico történetével ellentétben nem egy rajtaütésszerű akcióról volt szó, hanem egy komolyabb összecsapásról, amelyben Wolfurti Konrád és Lackfi is részt vettek. Johannes de Thurocz i. m. 143. cap. 169–170.

lenne, hogy a valósághoz közelebb álló létszámot adjon meg, ám ha csak hallomásból ismer egy ütközetet, akkor kénytelen a létszámról olyan információt közölni, amelyet ő tart valószínűnek. A cornetói rajtaütés⁴⁶ során a magyar fél is használt felderítőket, így a történet azon része, amely a magyar csapat kiemelkedő tájékozottságáról szól, helyálló megállapításnak bizonyulhat. A szerző tudhatott egy ilyen ütközetről barátai beszámolója révén, ismerhette a magyarok meglepetészerű támadási technikáját (ahogyan erről Csúzék Manfredoniai kitérésénél írt). Mivel nem kedvelte a nápolyiakat, igyekezett úgy kiegészíteni az értesülést, hogy az a magyarokat tüntesse fel minél előnyösebb színben. Az a lehetőség kizárható, hogy Lackfi és Wolfurti Konrád Troia melletti csatájának történetét alakította át, hiszen Lackfi nemes tetteinek a kiemelése – ami ebben az esetben számos nápolyi hadijelvény megszerzésével járt – még a magyarok érdemeinek hangsúlyozásánál is fontosabb volt számára.

LACKFI ISTVÁN, A DICSŐ FÉRFI

A szerző épp akkor (1348. október eleje) tartózkodott Bari területén, amikor Lackfi 300 magyarral megérkezett a térségbe.⁴⁷ A vajda a kíséretébe invitálta, amit elfogadott.⁴⁸

Lackfi megérkezésének nagyon örült Wolfurti Konrád.⁴⁹ Felkereste a vajdát és mindhalálig tartó hűséget fogadott Lajosnak. Foggiába hívta Lackfit, ahol győzelmi ünnepet tartottak, a város bevételét a királynak ajánlotta. Amikor arról értesültek, hogy Tarantói teljes haderejét Luceránál állomásoztatja, Foggiát elhagyva Lucerába mentek, minden erejüket a város védelmére koncentrálták, mert komoly ostromra számítottak.⁵⁰ Itt a történetvezetés megszakad, a szerző egy újabb történet-szálba kezd, miszerint Lackfiék megtudták, hogy a korábban magyar zsoldban szolgáló német condottiere, Werner von Urslingen⁵¹ a város felé tart kompániájával, s már Cornetóban van. Úgy gondolták, akár meg is lephetik Wernert, mert ő

⁴⁶ Lásd: 55. jegyz.

⁴⁷ [...] guerra durante, ecce generosus vir Stephanus Voyvada transilvanus ad regnum pervenit in Manfredonia per mare, cum Ungaris nobilibus ultra trecentos [...] – *Notar Domenico*: i. m. 133.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Német zsoldosvezér, a hadjáratok során Lajos zsoldjában szolgált testvérével, Ulrikkal. *Wertner M.*: i. m. 81.; *Uő.*: Két régi család. (I. Az Athinaiak. II. Az óvári és vöröskői Wolfart család.) Turul 10. (1892). 69–74. Konrád és Ulrik egyaránt jutalmat kaptak apuliai érdemeikért Nagy Lajostól: Konrád mosonai ispán (1348–1367), Ulrik vasi és soproni ispán (1348–1352) volt. Testvérük, Egloff leszármazottait 1390-től említik Vöröskőiként. *Engel P.*: Középkori magyar genealógia i. m.; *Guido Guerri dall'Oro*: Les Mercenaires dans les Campagnes Napolitaines de Louis le Grand, Roi de Hongrie, 1347–1350. In: *Mercenaries and Paid Men. The Mercenary Identity in the Middle Ages*. Ed. John France. Leiden – London 2008. 88.; *Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des 14. Jahrhunderts*. (Band II) Im päpstlichen Dienste. Barsinghausen 2013. 198. 14. jegyz.

⁵⁰ *Notar Domenico*: i. m. 134.

⁵¹ 1347-től Apuliában harcolt, a Nagy Kompánia egyik vezére. *Notar Domenico*: i. m. XXX, XLI.; *Dall'Oro, Guido Guerri*: i. m. 87–88.; <http://www.treccani.it/enciclopedia/guarnieri-duca-di-urslingen> (Letöltve: 2019. március 21.)

és a serege „*nélkülözték a gondolkodást*”, és őrizetlenül hagyták a várost éjjelre.⁵² Elrendelték, hogy a következő éjjel Cornetóra támadnak, addig készüljön fel a sereg a soron következő összecsapásra.⁵³ Van adat arról is, hogy körültekintően készítették elő a támadást, őrszemeket küldtek ki felderítésre.⁵⁴ A várost könnyűszerrel elfoglalták, mert a benne tartózkodó német és lombard zsoldosok „*mezítelen aludtak fekhelyeiken*”, és a váratlan támadásra nem tudtak kellőképpen reagálni.⁵⁵ A „*mezítlábas*” Wernert elfogták (1349. február 1.) és Foggiába hurcolták, ahol a vajda számon kérte tőle Lajostól való elpártolását. A kihallgatásnál Lackfi szavait tolmács közvetítette.⁵⁶ A szerző Werner iránti ellenszenvé egyértelműen kitűnik a szöveg további soraiból, mivel a német vezér kegyelmet kért, amikor válaszában igazat adott Lackfinak, s a könyörületet szerinte „*nem szabad megtagadni attól, aki kéri*”. Elismerte, hogy Lackfi teljes joggal rendelkezhet sorsa felől, de vegye fontolóra, hogy megtévesztés áldozata lett, és ha méltónak találja a megbocsátásra, felajánlja magát a magyar király szolgálatára.⁵⁷ Lackfi megbocsátott neki és elfogadta a szolgálatát. Joggal merül fel a kérdés, miért részesítette könyörületben épp azt, akinek a mellvértjén egy másik kútfő szerint az alábbi állt: „*ellensége Istennek, az irgalmasságnak és a könyörületnek*”.⁵⁸ A magyarok helyzete nem volt egyszerű, mivel Johanna és Tarantói sikereket értek el hatalmuk visszaszerzése érdekében. Így, ha Lackfi kegyelmet tud gyakorolni, s ezzel megnyeri magának Wernert, gyengítheti az ellenfelet, saját királya pozícióját pedig erősítheti – ha hihetünk Domenico számadatának –, ugyanis 1500 zsoldos komoly fegyverténynek minősült. Matteo Villani közlése alapján egyértelmű, hogy Werner árulásának oka az elmaradt zsold volt, amit könnyen megszerezhetett, ha új szolgálatot vállalt. A zsoldosok ilyen jellegű pálfordulása gyakori volt, mivel annak nyújtottak fegyveres szolgálatot, aki meg tudta fizetni őket. Egy tekintélyes condottiere kivégzése esetén azzal is számolni kellett, hogy kompániája szétszéled, ami Lackfiékra nézve akár

⁵² [...] si vellent, ingredi poterant terram ipsam, quoniam dictus dux cum sua gente sic confidenter consistunt ibidem, quod quasi dubitantes de nullo, absque nocturnis excubiis dormiunt sine cura. – *Notar Domenico*: i. m. 135. Matteo Villaninál másként szerepel: Werner elszánta magát az árulásra, szándékosan hagyta őrizetlenül a várost, így azt áldozatok nélkül vették be. *Cronica di Matteo e Filippo Villani* i. m. I. cap. XXXVII.

⁵³ *Notar Domenico*: i. m. 135.

⁵⁴ Et dum pervenissent prope terram Corneti insidiatores exercitus dictorum Voyvadae et Corradi [...] et in tantum adhaeserunt dictae terrae fossatis, quod totam terram undique circumdantes, visum est eis a nemine fuisse sentitos. – *Notar Domenico*: i. m. 136.

⁵⁵ *Notar Domenico*: i. m. 136–137. 1500 lovas és gyalogos katonát fogtak el, akik Wolfurti Konrád közbenjárására Lajos zsoldjába kerültek és később Tarantói ellen harcoltak. *Notar Domenico*: i. m. 138. Küküllei mindössze 500 elfogott katonáról tud. Johannes de Thurocz i. m. 144. cap. 169. Ezt az adatot vette át: *Pór A.*: i. m. 192.; *Miskolczy I.*: i. m. 134.

⁵⁶ „Ut quid dux Guarnerie, contra dominum nostrum regem Ungariae cum armis insurgere praesumsisti? Numquid sic cito immemor es verborum promissorum per te dicto domino regi, quando ab ipso domino recessisti in primo suo adventu in regnum? Ubi est fides tua? Certe decollari merueras.” – *Notar Domenico*: i. m. 139.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ *Storie Pistoresi* i. m. 182.

kedvezőtlen következményekkel járt volna. Werner mellett szólhatott, hogy tapasztalt volt a Regno ügyeiben, több szöveghely is található a krónikában, hogy eme tulajdonságára Lackfi is igényt tartott.

Lackfi irgalmasságára több példát lelmi, amelyek alapján úgy tűnik, szigorúan ítélkezik, ugyanakkor nem meggondolatlan, hallgat a józan érvekre, és képes hosszabb távon tervezni, ennek érdekében akár alkut is köt. Ezt kiválóan szemlélteti az a találkozó, ahol Lackfi a krónikában gyakran palatinusként megnevezett Giovanni Pipinót, Altamura és Minervino grófját számoltatja el Trani közelében.⁵⁹ Pipino korábban magyar-párti volt, majd Johannáékat támogatta, cserébe Bari területét kapta, melynek népét sanyargatta. Emiatt Terra di Bari tartomány néhány városa, Bisceglie, Giovinazzo és Molfetta lakói Lackfihoz fordultak segítségért. Lackfi találkozóra hívta Pipinót, s kihallgatása során úgy vélte, a szemtelen palatinust azonnal el kell fogni.⁶⁰ Viszont tanácsadói (Wolfurti Konrád és Werner) meggyőzték, bölcsőbb megegyezni vele, mivel Tarantói a fő ellenfél, és sürgetőbb elene eredményt elérni, nem forgácsolhatják szét erőiket Pipino megbüntetésével. Egyezséget kötöttek, melynek értelmében Pipino lemondott Lajos híveinek zaklatásáról. A krónikás még azt is megjegyezte, mire kellett Pipinónak esküdnie „[...] *praestito hinc inde corporali ad sancta Dei evangelia juramento de observantia praemissorum.*”⁶¹

Lackfi stratégiája nem bizonyult minden esetben hibátlanak, amit épp szerzőnk szülővárosának sorsra szemléltet a legjobban. A gravinaiak a vajda fennhatósága alá tartoztak, így joggal vártak tőle segítséget. Azonban a város korábban a Durazzo família birtokát képezte, Durazzói Károly özvegye, Mária jogot formált a területre, ehhez támogatást kapott Johannáéktól.⁶² Domenico Barlettában több alkalommal is felkereste a vajdát, aki komolyan vette a város védelmének támogatását.⁶³ Ugyanakkor a többfrontos háború döntés elé állította Lackfit, aki a tanácsadóit⁶⁴ meghallgatva és mindent mérlegelve a város feladása mellett döntött, mivel fontosabb volt csapást mérnie Tarantói Lajosra. A krónikás szerint Terra di Bari területét akarták stabilizálni Otrantóig. A magyarok támadásának a kidolgozását nehezítették a nápolyi vezetőktől kapott megtévesztő levelek, amelyeket Domenico

⁵⁹ *Notar Domenico*: i. m. 170–172.; *Dall’Oro, Guido Guerri*: i. m. 86–87.

⁶⁰ *Notar Domenico*: i. m. 170.

⁶¹ *Notar Domenico*: i. m. 172.

⁶² A Sanseverinók, Roberto és Ruggero segítették.

⁶³ Csúz beszámolója alapján úgy döntött, hogy Gravinát és környékét biztonságossá kell tenni. *Notar Domenico*: i. m. 169. Lackfi a cornetói gyülekező előtt Terra di Bari, s a város védelmét Pál fia Tamásra bízta. *Notar Domenico*: i. m. 189. Tamásnak kb. 300 katonája volt, akik között a magyarok mellett szlavóniaiak is voltak. *Notar Domenico*: i. m. 146. Domenico még egy zárai lovagot (Stephanus de Jadera) is említett (Manfredonia kapitánya, később pedig Lackfi Barletta védelmét bízta rá), aki segítette a magyarokat. Apuliába kerülésének okáról nem tudni többet. Uo. 118, 189.

⁶⁴ A krónikás szerint „előrelátó” férfiak: Wolfurti Konrád, Werner, Trivento grófja és Pietro, Bellante gróf fia, tartoztak ide. Lackfi kísérete nem nevesített, de „sok magyar báróból, német és itáliai lovagból, és mintegy 10 ezer lovasból és gyalogosból” állt. *Notar Domenico*: i. m. 169.

– bár ő maga nem olvasta egyiket sem el – a vajdával való beszélgetése alapján igazinak vélt, noha tartalmukat a nápolyiak „*ostobaságának*” tartotta.⁶⁵

Lackfi hadjárata során fontos szempont volt az erősségek megszerzése, illetve a hadsereg ellátásának a biztosítása. Először Foggia szolgált főhadiszállás-ként, ahonnan könnyen el tudta érni Lucerát és Cornetót, majd Barlettába vona össze a hadi erőt, ahol már nem csak ellátmányt, hanem pénzt is gyűjtött.⁶⁶ Barletta után a készleteiből kifogyott Corneto szolgált gyülekezőhelyként.⁶⁷ A vajda amellett, hogy pacifikálta Bari területét, a Cornetóból hiányzó hadtápot is pótolta. Canosa kifosztását követően indult a város felé ugyanazon a napon, amikor Domenico Cornetóba ért. Előbb Guadiano felé fordult, ahol olyan „*kíméletlen harcot*” vívott, hogy a vár védelme azonnal megsemmisült. A Cornetóba összehívott csapatok előtt Lackfi seregszemplét⁶⁸ tartott.⁶⁹ Szavai összefoglalták a háború jelenlegi állását.⁷⁰ A zsoldosereg fő vezéreinek Wolfurti Konrádot és Wernert választották, melléjük helyetteseket állítottak, felettük állt Lackfi, mint „*a király helyettese*” (*vicario regio*).⁷¹ A kónikás beszámolt arról, mekkora számban voltak jelen Cornetónál: legalább 7 ezer lovaszt számláltak a magyarok és németek, néhány helybelivel kiegészülve, és 2 ezer vagy annál több lombard gyalogos állt fegyverben.⁷² A közlésből kitűnik, hogy Lackfi hadjárata fordulóponthoz ért, ahol már komoly hadi erő került összevonásra, a vezetők is fontosnak tartották a sereg megfelelő felkészítését. Ezt Lackfi beszéde, s a beszéd eredményeként megtörtént választás is kifejezte.

AZ ANJOU PÁRBAJ-AJÁNLAT ÖRÖKSÉGE

Nemcsak Domenico csodálta Lackfit, hanem egész Apuliában népszerű volt. A Névtelen Minorita átvett egy apuliai közmondást, amely szerint a kiváló férfiakat Lackfihoz hasonlították: „[...] *tu es homo victoriosus et sapiens, quasi alter Stephanus filius Laczk.*”⁷³ A lakosság elismerésére a Chroniconban is akad példa: óriási örömjongásban részesítették Lackfit és hadseregét, amikor Capua bevételét

⁶⁵ Uo. 173.

⁶⁶ Uo. 142.

⁶⁷ Domenico saját tapasztalatait írta meg az elfogyott ellátmányról. Uo. 191.; *Miskolczy I.*: i. m. 127.

⁶⁸ Erről már szólt a szakirodalom, bár nem idézték Lackfi beszédét. *Miskolczy I.*: i. m. 127.; *Csukovits E.*: i. m. 209.

⁶⁹ *Notar Domenico*: i. m. 192.

⁷⁰ „Ece sumus amodo in confinibus aemulorum, et vicina nobis est civitas Exculi in qua nostri sunt plurimi inimici; non licet ergo nos amodo absque ordine bellico militare. Fiant igitur hic marescalli exercitus fidedigni et expertissimi, qui bene sciant exercitum ducere cum salute, et quo sit eundem hic etiam ordinetur” Uo.

⁷¹ Ad haec universi caporales et comestabuli praevidentes consulto, electionem marescallorum ipsiusque exercitus regimen praedictis Ducii Guarniero et Corrado Lupo penitus commiserunt. [...] dicto domino Voyvada tamquam vicario regio super omnibus domino remanente. – Uo. 192–193.

⁷² Erant [...] in dicto exercitu viri equites Ungari Theotonici et Latini modici ultra miliaria septem, et pedites duo mille et ultra Lombardi. – Uo. 193.

⁷³ *Chronicon Dubnicense* i. m. 162–164 cap. 153.

követően bevonult a városba.⁷⁴ Győzelme jelentős hatással volt az apuliaiakra, Terra di Bari egész népe úgy döntött, hűséget fogadnak a magyar királynak. Tarantóinak is át kellett gondolnia a háború menetét, hiszen a krónikás szerint a nápolyi udvart igencsak „bosszantotta” a magyarok előretérése.⁷⁵

Ehhez kapcsolódik az Anjou családban nagy külsőségekkel járó párbaj-ajánlat története, melyre feltehetőleg 1349 júniusában került sor. Steven Runciman⁷⁶ foglalkozott Anjou Károly furcsa ajánlatával, amit ellenfelének, Aragóniai Péternek tett. Mindkét fél az elhúzódó háborút akarta befejezni. Bár egyikük sem vette komolyan a párbajt, egy második verzióban már nem személyesen, hanem 100–100 válogatott harcosuk küzdött volna meg, később pedig letettek a párbaj bármely formájáról. Hasonlóan cselekedett Tarantó is, aki első ízben az Aversánál tartózkodó Lackfit invitálta párbajra.⁷⁷ Szándékát megbízottjai révén nyilvánította ki, akik harci kesztyűt vittek Lackfinak. Az ajánlat ultimátummal járt, elutasítása esetén nagy erővel vonult volna ellene.⁷⁸ Szerzőnk megjegyzi, Lackfi illő tisztelettel fogadta a királyi küldötteket, akiknek egyelőre csupán ennyit mondott: „*Prandete nobiscum et post prandium respondemibus valde gratis.*”⁷⁹

Az ajánlat komolytalanságát több tényező is kifejezte: a felek több levelet váltottak a párbajhelyszín és az időpont meghatározása céljából. Végül a párbaj napján Tarantói változtatni szeretett volna a helyszín vonatkozásban, aminek nem örült Lackfi, hiszen a felkérés során szabad kezet kapott mindezek meghatározására. Mire kijelölték a párbaj végleges helyét,⁸⁰ Tarantói halasztást kért, s végül lemondta a találkozót.

Matteo Villaninál más felállásban történt meg a kihívás.⁸¹ Domenico célja a közléssel nem egyértelmű. Az ajánlat egyben kiváló lehetőségét szolgáltatathatott a szerzőnek, hogy a 14. századra már letűnt, Istennek tetsző párbaj-ítélet gondolatát megjelenítse krónikájában. Runciman Károly és Péter estében a „*királyok párbaja*”⁸² kifejezést használta, s ez érvényes Tarantói Nagy Lajosnak tett ajánlatára is. Lackfi csupán a király helyettese Apuliában, vagyis Domenico ezzel a párbaj-történettel azt kívánta propagálni, Lackfi hadi érdemei arra is alkalmassá teszik, hogy párbajra hívja ki egy uralkodó. Másrészt Tarantói tekintélyét csorbítja azáltal,

⁷⁴ Et simul incedentes ad terram, cum magna laude suscipitur dictus Voyvada dominus a singulis civibus dictae terrae, totusque exercitus hospitatur ibidem cum magno amore. – *Notar Domenico*: i. m. 245.

⁷⁵ Uo. 246.

⁷⁶ *Steven Runciman*: A szicíliai vecsernye. Budapest 1999. 245–258.

⁷⁷ Második alkalommal Nagy Lajost hívta ki.

⁷⁸ *Notar Domenico*: i. m. 246–247.

⁷⁹ Uo. 247.

⁸⁰ Miletonál jelölte ki 2-2 küldött a párbajhelyszínt, mely azonos távolságra esett Aversától és Nápolytól.

⁸¹ Corrado Lupo (Wolfurtti Konrád) küldött kesztyűt Tarantóinak, amit a kihívott elfogadott, de Duca Guarnieri (Werner von Urslingen) lebeszélte róla. *Cronica di Matteo e Filippo Villani* i. m. I. cap. XXXIX.

⁸² *Steven Runciman*: i. m. 170.

hogy elállt az ajánlattól, amelyet ő maga kezdeményezett. Nem utolsó sorban időnyerésként is értékelhető az ajánlat, hiszen Tarantóinak újra sereget kellett gyűjtene.

A párbaj megítélése ellentétes volt a két oldalon, Tarantóinak csak felsorolás szintjén jelennek meg a tanácsadói: a királyi tanács tagjai, grófok, bárók; míg Lackfit katonái és hadvezértársai (Werner, Wolfurti Konrád) is támogatták.⁸³ Sőt, míg a magyarok táboránál tartózkodtak a nápolyi küldöttek, Lackfi kikérte katonái véleményét a kérdésben, vagyis a krónikás őt olyan vezetőnek látta, akit érdekel az emberei véleménye. Fegyvertársai kellőképpen fellelkesültek a párbaj gondolatától, jöllehet az a nápolyiak csele volt, ugyanis amikor a vajdáék értesültek a halasztásról, s gyanútlanul visszaindultak Aversába, a nápolyiak megtámadták őket. A magyarok vesztesre álltak, végül Lackfi egy 300 fős magyar íjászokból álló kontingens segítségével visszaszorította a nápolyiakat, akiket a fővárosig üldöztek.⁸⁴

A tanulmányban Domenico magyarokat érintő közléseit kíséreltem meg elemezni, illetve összevetni a kor meghatározó kútfőivel. A szerző több esemény szemtanúja volt, ezért beszámolója rendkívül adatgazdag, mind a hadjárat-sorozat menetéről, mind a hadi vezetőkről értékes információkkal szolgált. Sőt, akadnak olyan közlései, melyekre más kútfőnél nem találni példát. A hazai szerzők csupán Lackfi és Csúz érdemeit közölték, azokat is röviden, nem ismertették minden apuliai csatájukat. A fontosabb események leírása megtalálható a Villani fivérek krónikáiban is, mindazonáltal a magyar hadi vezetőkről nem voltak pontosabb ismereteik. Néhány esetben Domenico tévesen vagy alig felismerhetően adta meg a magyar kapitányok nevét, ezért a további kutatás során szükségessé válik az okleveles anyag részletesebb vizsgálata, hogy egyértelműbben lehessen azonosítani a kevésbé ismert hadi vezetőket.

ABSTRACT

Virágh, Ágnes: Possible interpretations of an Italian chronicle: Hungarian military leaders in the chronicle of Domenico da Gravina

This work examines what Domenico da Gravina's attitude was towards the Hungarians fighting in the Kingdom of Naples. The analysis is based on the *Chronicon de rebus in Apulia gestis*, in which several Hungarian military leaders are presented. The following observations were made from the results: since Domenico knew the military leaders personally, his reports were much more detailed than those of the other chroniclers. He admired Stephen Lackfi, the Voivode of Transylvania the most. He commemorated his speech at the army muster, his mercy, his excellent strategic sense and the case when Louis of Taranto challenged Lackfi to a duel. Besides Lackfi, he praised the merits of John Csúz, whom he referred to as

⁸³ *Notar Domenico*: i. m. 246–248.

⁸⁴ Uo. 254–255.

an expert in military action. Hungarians were regarded to be persistent warriors by him, who despite the hardships, successively defended the castles entrusted to them. He highlights the battlefield value of the Hungarian archery divisions and compares them with the Neapolitan cavalry that always suffered defeat in combat.

Keywords: Domenico da Gravina, Neapolitan campaigns of Louis the Great, Stephen Lackfi, John Csuz